

УДК 378.014.5:314.116-026.24(477)

ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Ірина Зайченко, кандидат історичних наук, доцент кафедри міждисциплінарної освіти, Національний університет «Києво-Могилянська академія».

ORCID: 0000-0002-7916-0490

E-mail: i.zaichenko@ukma.edu.ua

У статті проаналізовані базові показники демографічної кризи в Україні, виявлено ознаки накопичених проблем старіння нації та природнього скорочення населення, що дозволяють оцінювати ситуацію в країні як депопуляцію населення. Зафіксовано значне погіршення демографічного фону та якісну зміну структури населення України після 24 лютого 2022 р.: безповоротні людські втрати, еміграція населення, скорочення середнього показника народжуваності тощо.

Виявлено кореляцію між кількістю народжених у відповідний рік дітей та динамікою місткості освітніх послуг. З'ясовано, що з найбільшими викликами демографічного штибу вища освіта України зіштовхнується через 17+ років.

У контексті стратегічної задачі відновлення людського капіталу України, запропоновано вищу освіту розглядати як ефективний інструмент державної політики в циклі: здобуття вищої освіти – залучення випускника ЗВО в національну економіку – фінансова безпека, активна громадянська позиція та лояльність до держави – покращення демографічної ситуації.

Ключові слова: депопуляція населення; старіння нації; людський капітал; вища освіта України; експорт вищої освіти; місткість освітніх послуг; демографічна криза.

CHALLENGES FOR HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE DEMOGRAPHIC CRISIS IN UKRAINE

Iryna Zaichenko, PhD in History, Associate Professor of the Department of Interdisciplinary Education, National University of Kyiv Mohyla Academy.

ORCID: 0000-0002-7916-0490

E-mail: i.zaichenko@ukma.edu.ua

The article analyzes the basic demographic indicators of the crisis in Ukraine, reveals signs of the accumulated problems of the nation's aging and natural population decline, which allow to assess the situation in Ukraine as a depopulation. A significant deterioration of the demographic background and a qualitative change in the population structure of Ukraine after February 24, 2022 were recorded: irreversible human losses, emigration, reduction of the average birth rate, etc.

A correlation was found between the number of children born in the corresponding year and the dynamics of the capacity of educational services. It was found that higher education in Ukraine will face the biggest demographic challenges in 17+ years. Challenges for higher education in Ukraine have been identified: a systematic reduction in the capacity of educational services and the need to significantly optimize educational offers on the market and the number of domestic higher education institutions; brain-drain and a weakening intellectual capital of the Ukrainian nation; a decrease in the export of Ukrainian higher education and the attraction of foreigners to the economy of Ukraine;

devaluation of higher education in Ukraine.

In the context of the strategic reconstruction of the state and restoration of the human capital of Ukraine, it is suggested that higher education can be considered and used as an effective tool of state policy in the cycle: obtaining national higher education – demand on the labor market and involvement in the national economy – financial security, an active civic position and loyalty to the state – improving demographic indicators and overcoming the demographic crisis.

Keywords: *depopulation; aging of the nation; human capital; higher education of Ukraine; export of higher education; capacity of educational services; demographic crisis.*

В умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну та концентрації всіх ресурсів держави – військово-політичних, економічних, дипломатичних, людських, на досягненні цілі збереження державності як такої, деокупації тимчасово окупованих територій і відновлення державного суверенітету України в кордонах 1991 р., проблеми гуманітарного змісту і катастрофічне падіння демографічних показників набувають непересічного значення в контексті стратегічної відбудови держави і відновлення людського капіталу України.

Якщо до 2022 р. за оцінками експертів Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України прогнозувалося скорочення чисельності населення на 5,5 млн (тобто у 2050 р. вона могла би становити 35–38 млн осіб [7, с. 152]), то вже станом на січень 2023 р. в інтерв'ю Forbes директор Інституту Елла Лібанова озвучила показник чисельності населення України у 34–35 млн осіб [15]. Міжнародний валютний фонд, у свою чергу, на початку 2023 р. оцінив чисельність жителів України у 31,95 млн осіб (див. рис. 1) [20].

З більш як 12 млн українців, що перетнули кордон з європейськими країнами після 24 лютого 2022 р., тільки 1,5 млн повернулися назад [6]. Дві третини з тих, що отримали статус біженців за кордоном, – це жінки і діти. Тож враховуючи той факт, що на національну освіту впливає саме населення у віці 15–24 років і динаміка показника його співвідношення із загальною чисельністю населення країни, автори виходять із припущення, що таке прогресивне погіршення української демографії призведе не тільки до депопуляції населення і проблем соціально-економічного штибу, але й неминуче створить нові виклики для вищої освіти України.

Джерельну основу представленої наукової розвідки склали відомості Державної служби статистики України, Міністерства освіти і науки України, звіти і прогнози Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, а також статистичні дані Міжнародного валютного фонду, Європейської комісії, Організації Об'єднаних Націй.

Окремі практичні аспекти означеної проблеми ставали предметами досліджень вітчизняних авторів, серед яких: Елла Лібанова [2; 6; 15], Віра Сафонова [14], Антон Шаповал, Юрій Мартиненко [19], Тетяна Оболенська [8], Олена Малиновська [5], Анна Корнієнко та Сергій Войтко [4]. Однак, в умовах повномасштабної війни вивчення проблематики впливу демографічних процесів на розвиток в Україні освіти, зокрема, вищої – це предмет комплексних, міждисциплінарних досліджень, яких на сьогодні потребує Україна, з точки зору важливості їх прикладного аспекту та формування дорожньої мапи розвитку освіти після війни і в контексті відновлення людського капіталу нації.

Мета статті – на основі динаміки демографічних показників, існуючих прогнозів

і оцінок соціально-економічних параметрів розвитку України виокремити потенційні виклики та ризики для вищої освіти в Україні в умовах повномасштабної війни та повоєнного відновлення.

Починаючи з 1991 р. демографічна ситуація в Україні залишалася негативною до показників народжуваності і смертності, що унеможливило природний приріст населення. За даними Міжнародного валютного фонду, за роки незалежності найбільшого значення показник чисельності населення України досяг у 1992 р.: тоді було зафіксовано 51,87 млн осіб (див. рис. 1) [20]. Довоєнні (мається на увазі до 24 лютого 2022 р.) прогнози і розрахунки свідчили, що за умови збереження існуючої цифри середньої народжуваності (одна жінка – 1,2 дитини), до 2050 р. в Україні населення складатиме 32 млн мешканців [19]. Однак, навіть цей сценарій сьогодні видається доволі оптимістичним. Станом на травень 2023 р. демографічну ситуацію в Україні варто оцінювати як депопуляцію населення, пов'язану з природними (скорочення приросту населення) та штучними чинниками (російсько-українська війна).

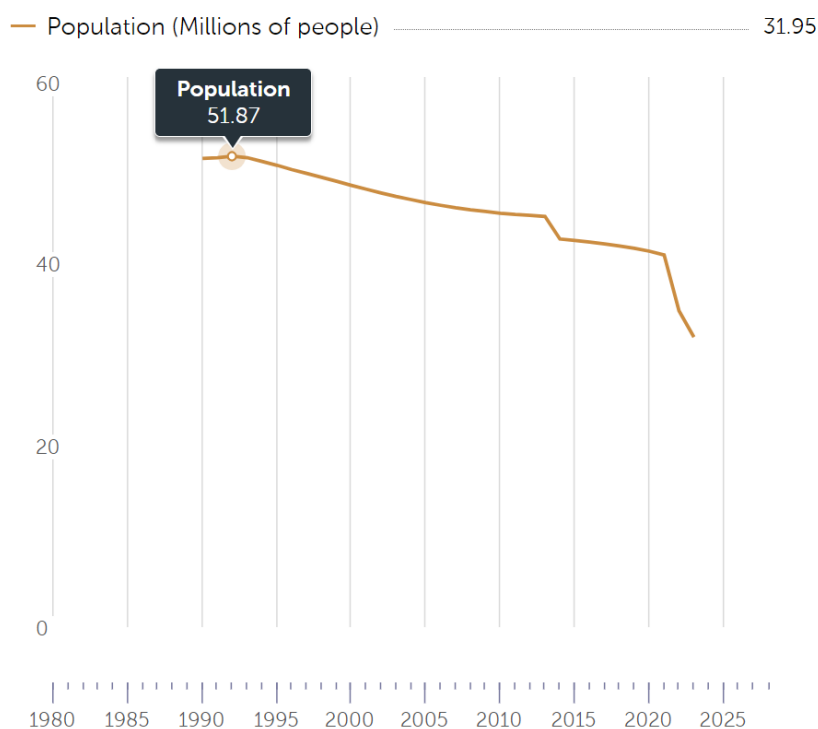

Рис. 1. Чисельність населення України (1980–2023 рр.). Джерело: [20].

Насамперед слід виходити з того, що будь-які оцінки демографічної ситуації в Україні апоріорі мають похибку, адже після 2001 р. в країні не проводився перепис населення, статистика на сьогодні призупинена і дані, якими користуються науковці для підрахунків та побудови демографічних прогнозів, – це низка непрямих показників та індикаторів. Наприклад, інформація big-data від мобільних операторів, дані про банківські картки та їхнє функціонування, особисті кабінети в застосунку «Дія» тощо. Втім, ще до 2001 р. низка кількісно-якісних характеристик демографічної структури

населення України набула ознак сформованої тенденції. Перш за все, йдеться про старіння української нації.

За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, навідміну від країн Європейського Союзу, де зрушення у кількості населення мають стійку кореляцію з міграційним сальдо, в Україні чисельність населення формується переважно природнім шляхом [7, с. 64]. Найвищий показник середньої народжуваності в Україні становив 1,8 в 1990 р. [3]. Однак, для того, аби покоління батьків замістилося поколінням дітей, потрібно, щоб він становив мінімально 2,15 [2]. Тобто приріст населення відбуватиметься, якщо одна жінка за життя народжуватиме двоє і більше дітей. За словами Е. Лібанової, у 2021 р. середній показник народжуваності в Україні становив лише 1,1. У той же час європейський показник склав 1,2. Дослідниця припустила, що в 2023 р. він межуватиме з катастрофічним для відтворення українського населення і становитиме (оптимістичний прогноз) 0,8 дитини на жінку [2].

Навіть за останніми зафіксованими Держстатом даними, в січні 2022 р. скорочення населення сягнуло 39,16 тис. осіб: кількість померлих (57,2 тис. осіб) більш, як у три рази перевищила кількість народжених (18,1 тис. осіб) [3]. У 2021 р. абсолютний показник природного скорочення населення становив 442,4 тис. осіб (див. табл. 1), що еквівалентно зникненню з мапи країни п'яти міст Умань, де у 2021 р. чисельність мешканців становила 82,154 тис. осіб [18].

Таблиця 1

Природний та міграційний рухи в структурі населення України (2018–2022 рр.).

Сформовано авторкою за: [3]

	Кількість живонароджених, тис. осіб	Кількість померлих, тис. осіб	Природний приріст, скорочення (-), тис. осіб	Міграційний приріст, скорочення (-), тис. осіб
2018	335,9	587,7	-251,8	18,6
2019	308,8	581,1	-272,3	21,5
2020	293,5	616,9	-323,4	9,3
2021	271,9	714,3	-442,4	21,3
2022, січень	18,1	57,2	-39,16	дані відсутні

Відомості без урахування тимчасово окупованої в 2014 р. території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Слід наголосити, що існуючі в Україні практики залучення іммігрантів, враховуючи національні показники соціально-економічного розвитку, рівень корупції, стан правозахисної та правоохоронної системи тощо, мали невпевнені перспективи кількісно компенсувати природне скорочення за рахунок міграційного приросту [5]. Найвищий його показник – 22,6 тис. осіб Державна служба статистики України зафіксувала у 2014 р. [3]. Натомість, пандемія коронавірусу, а згодом повномасштабне російське вторгнення в Україну істотно вплинули на безпекову й економічну привабливість країни та призупинили позитивну динаміку і темп притоку іммігрантів.

Від загальної чисельності населення у конкретний рік скорочення народжуваності становить 9–10%, однак за рахунок накопичення тенденції суттєво впливає на

демографічну структуру населення України в цілому. Йдеться про щорічне зниження питомої ваги населення віком 0–17 років при стабільності групи 60 років і старше (див. табл. 2). Більш того, поступове зменшення групи населення 16–59 років, яка представляю собою економічно активне населення, несе загрози не тільки для освітнього ринку (тут важлива для обчислення група 15–24 рр. [8, с. 14]). Вітчизняна дослідниця Л. Станіславенко стверджувала, що станом на 2020 р. категорія населення віком від 15 до 29 років виявилася найбільш вразливою у сенсі посилення динаміки рівня безробіття. А тенденція абсолютного і відносного зменшення чисельності робочої сили і задіяного в економіці країни населення потенційно результуватиме такими явищами, як: бідність; внутрішня міграція та трудова еміграція з подальшим виїздом за кордон на постійне місце проживання; посилення явища депопуляції, старіння української нації, погіршення мікро- і макроекономічних показників розвитку України [17].

Таблиця 2

**Розподіл постійного населення України
за окремими віковими групами (2018–2022 рр.).**

Сформовано авторкою за: [3]

Рік	Всього населення, тис. осіб	0–17 років, тис. осіб	16–59 років, тис. осіб	60 років і старше, тис. осіб
2018	42 216,8	7 609,3	25 641,3	9 679,8
2019	41 983,6	7 579,7	25 293,7	9 827,1
2020	41 732,8	7 533,9	24 968,1	9 978,2
2021	41 418,7	7 459,7	24 618,9	10 121,6
2022, січень	40 997,7	7 348,5	24 294,9	10 152,4

Відомості без урахування тимчасово окупованої в 2014 р. території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Ще одним вагомим комплексом чинників, що посилили демографічні проблеми українців, стали безповоротні людські втрати внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну. Авторка виходить із розуміння, що існуюча в публічному просторі статистика втрат військових і цивільних не є остаточною, точною, а подекуди ці дані потребують верифікації, що буде можлива тільки після повної деокупації територій України, повернення депортованого населення, ідентифікації місць масового поховання закатованих жертв російських окупантів.

Отже, починаючи з 24 лютого 2022 р. Україну покинуло більше 12 млн осіб; загинуло 8173 цивільних українців (з них 484 дитини) і 13620 (з них 992 дитини) було поранено (статистика «Слово і діло» з посиланням на ООН [16]). Досі невідомо, скільки українців загинули у практично зруйнованих Северодонецьку, Лисичанську, Попасній та інших населених пунктах. Окрема історія – м. Маріуполь, де за найобережнішими оцінками могло загинути близько 20 тисяч осіб [16]. Статистика втрат особового складу українських Сил оборони не може бути підрахована під час бойових дій і продовження війни.

Таким чином, виокремивши та проаналізувавши ключові параметри демографічної

ситуації в Україні, що може бути кваліфікована як депопуляція населення, можна констатувати, що вже до повномасштабного російського вторгнення тенденція до скорочення населення і зниження питомої ваги груп населення у віці 15–24 рр., що важливі для дослідження саме освітньої складової демографічних процесів, була прогресуючою.

У 2019 р. українські дослідники А. Корнієнко та С. Войтко здійснили розрахунок та спрогнозували майбутню місткість ринку освітніх послуг на 2019–2033 рр. В основі методики було значення кількості народжених 17 років тому, тобто 2002 р., кількість померлих у віці до 17 років, статистика академічної мобільності, приплив і відплив мігрантів у віці до 17 років, кількість населення у віці 17 років, які відмовилися вступати у середні спеціальні навчальні заклади, ЗВО та кількість потенційних здобувачів, що можуть отримати другу вищу освіту. Авторами було побудовано динаміку попиту на ринку освітніх послуг (див. рис. 2).

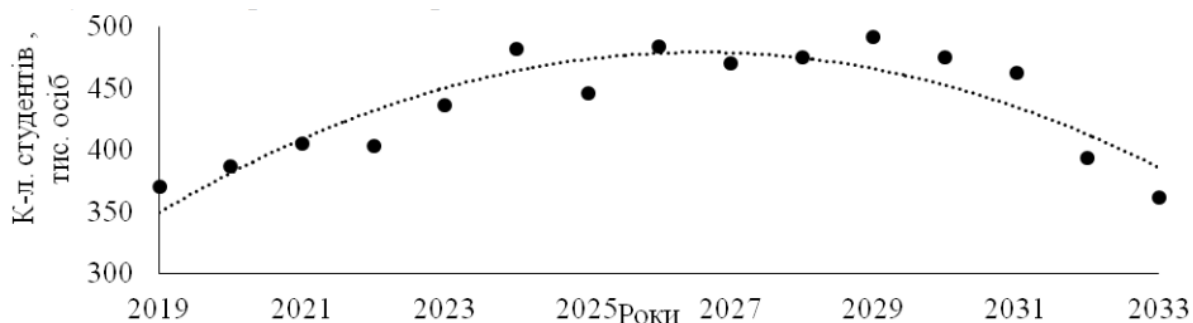

Рис. 2. Динаміка попиту на ринку освітніх послуг України 2019–2033 р. [4]

Отже, відповідно до отриманого тоді прогнозу, показник місткості освітніх послуг України мав зростати з 2019 до 2028 р., а з 2029 р. очікувалася тенденція до зниження, що пояснювалася демографічним спадом у відповідні періоди [14, с. 126].

Згідно цього прогнозу, у 2023 р. очікувана кількість абітурієнтів мала становити більше 400 тис. осіб [4]. Слід зазначити, що у представленому МОН України «Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році» кількість випускників 11 класів (а відповідно, і розрахована кількість абітурієнтів ЗВО) обчислювалася у 450–470 тис. осіб [11]. За словами Міністра освіти і науки України Оксена Лісового (інтерв'ю від 25 червня 2023 р.), очікувана кількість вступників у ЗВО в 2023 р. становила 281 тис. осіб, що відповідало кількості зареєстрованих на НМТ в Україні та ще 47 містах за кордоном [9]. Однак, підводячи перші підсумки вступної кампанії – 2023, заступник Міністра освіти і науки Михайло Винницький зазначив, що цього року 260 тис. людей написали НМТ, не виключено, що в цю кількість входять випускники шкіл минулого року, які просто не встигли чи не змогли вчасно зареєструватися на НМТ [1]. Для кореляції, за статистичними даними з 26 країн ЄС, станом на 27.06.2023 р. до шкільних систем цих країн було інтегровано майже 790 тис. українських дітей [13]. До цієї статистики не входять дані з Великої Британії, США, Канади та інших країн, до яких масово виїздили українці, а також відомості з Росії та Білорусі, куди депортували громадян України.

Оскільки ООН у своєму звіті повідомляє, що 87% українських біженців – це

жінки та діти, і, враховуючи дані країн, які не входять до Європейського Союзу, можна припустити, що насправді українських учнів за кордоном набагато більше [21]. МОН України у своїх розрахунках виходить з чисельності українських дітей-переселенців за кордоном у понад 500 тис. осіб, ще 161 тис. школярів, заданими профільного Міністерства, зареєстровані як внутрішньо-переміщені особи [10].

Таблиця 3

Співвідношення кількості абітурієнтів і народжених у відповідний рік дітей (2018-2023 рр.).

Сформовано авторкою за: [3]

Рік	Кількість ЗВО	Кількість прийнятих на навчання, тис. осіб	Кількість народжених у відповідний рік, тис. осіб	% вступників у ЗВО від кількості народжених у відповідний рік
2018	282	256,8	376,5 (2001 р.)	68,2
2019	281	250,1	390,6 (2002 р.)	64
2020	515	234,5	408,5 (2003 р.)	57,4
2021	386	207,5	427,2 (2004 р.)	48,5
2022	347	211,8	426,0 (2005 р.)	49,7
2023	736*	281,0	460,3 (2006 р.)	61,0

* У Реєстрі суб'єктів освітньої діяльності «Заклади вищої освіти» Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО) станом на 1 січня 2023 р. було представлено 736 закладів вищої освіти. За формами власності заклади вищої освіти розподіляються таким чином: 439 – державної форми власності, 49 – комунальної і 248 – приватної.

Проте, аналізуючи відсоткову динаміку (кількість вступників відносно кількості народжених у відповідний рік – див. табл. 3) за останні п'ять років, слід зазначити, що найнижчим цей відсоток був у «ковідному» 2021 р., а також під час вступної кампанії 2022 р. В цілому ж у попередні роки співвідношення кількості вступників до ЗВО та кількості народжених 17 років тому коливалася від 62 до 68%. Якщо взяти до уваги, що в 2006 р. в Україні народилося 460,3 тис. дітей, а заявлена в МОН цифра випускників шкіл / вступників у ЗВО обчислюється у 281 тис. осіб, то цей відсоток складатиме 61%. А це відтворює тенденцію, яка спостерігалася у попередні роки: 2014 р. – 65,9%, 2015 р. – 62%, 2016 р. – 65%, 2017 р. – 68,6% [3]. Втім, такий підхід має суттєву похибку, адже в структурі абітурієнтів певного вступного року завжди є ті, що вступають «не в свій рік». Зрештою, у стратегічному вимірі ключовою проблемою лишається не поточна кількість здобувачів ЗВО України, а реальні інструменти та системна державна політика (в т.ч. пронаталістська), що у майбутньому сформує ефективний цикл: здобуття вітчизняної вищої освіти – затребуваність на ринку праці та залучення в національну економіку – матеріально-фінансова безпека, активна громадянська позиція та лояльність до держави – покращення демографічних показників і подолання демографічної кризи.

У прийнятій Кабміном Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. з-поміж низки інших було ідентифіковано таку проблему вітчизняної вищої освіти, як: неусвідомлення місії лідерства у формуванні людського капіталу та згуртуванні суспільства, в освіті дорослих, що призводить до зниження привабливості

закладів вищої освіти [12]. В умовах повномасштабного вторгнення Стратегія, на думку авторки, потребує уточнення в сенсі оцінки загроз – поточних і тих, що можна спрогнозувати, саме в контексті реалізації задачі формування людського капіталу. Тож враховуючи динаміку зрушень у кількості та структурі населення України, авторкою було виокремлено наступні ризики для вітчизняної вищої освіти.

1. Старіння української нації, зниження середнього показника народжуваності і поступове зменшення питомої ваги населення віком 15–24 рр. у перспективі посилюватиме системне зниження місткості освітніх послуг і вимагатиме суттєвої оптимізації освітніх пропозицій на ринку.

2. Непрогнозованість термінів продовження воєнного стану та перебування за кордоном українських школярів при наявності спрощеної процедури вступу для українських абітурієнтів до іноземних ЗВО зменшить поточні показники кількості абітурієнтів ЗВО України, що неминуче призведе до необхідності скорочення кількості вітчизняних ЗВО.

3. Асиметричні показники економічного розвитку, невирішеність базових соціальних проблем та їх загострення через війну, рівень відчуття безпеки в Україні та за кордоном загрожуватимуть подальшою втратою інтелектуального капіталу української нації (здобувачів, вчителів, викладачів, науковців).

4. Відсутність нормативно-правової узгодженості на рівні МОН, УДЦМО, міграційних служб щодо перебування в Україні іноземних здобувачів вищої освіти, слухачів, а також ускладнена процедура їх дистанційного вступу негативно впливатиме на показники експорту української вищої освіти.

5. Несистемність дій державних інституцій в напрямку формування і реалізації державної політики відновлення людського капіталу української нації – залучення та утримання в національній економіці молоді, в т. ч. іноземців, стимуляція повернення українців з-за кордону, реінтеграція (в т. ч. освітня) учасників бойових дій тощо, – слугуватиме чинником для девальвації вищої освіти в Україні та знецінення диплому ЗВО як такого.

Таким чином, вища освіта в Україні як набір інструментів держави для формування економічно ефективного, лояльного людського капіталу, виховання громадян з проактивною позицією тощо зіштовхнулася з низкою загроз та викликів, що значно загострилися після російського вторгнення в Україну. Окрім низки поточних проблем інституційного, нормативно-правового, кадрового, фінансового забезпечення, йдеться про перспективи вищої освіти в умовах депопуляції населення, якісних змін структури українського населення, вимивання груп ключових споживачів освітніх послуг, на яких традиційно було сфокусована і побудована вся система вітчизняної вищої освіти.

Старіння нації – не унікальне для XXI століття демографічне явище. Однак загальноєвропейська проблема старіння націй має дещо іншу соціально-економічну обумовленість, ніж в Україні і практики подолання. Зокрема, йдеться про національні освітні політики країн Європейського Союзу по залученню іноземних студентів та їх подальшій абсорбції в якості трудових іммігрантів. Дійсно освітня міграція є джерелом інтелектуалізації людського капіталу, розвитку інноваційного та матеріально-технічного складників освітньої галузі, розширення асортименту освітніх послуг та прискореної інтеграції національних ЗВО у міжнародний освітньо-науковий простір.

Проте, на думку авторки, враховуючи накопичені в Україні за десятиліття демографічні проблеми, значно обтяжені обставинами війни і зниженням народжуваності та катастрофічним і стрімким зменшенням загальної кількості населення, слід вже зараз спрямовувати базові спроможності української вищої освіти в напрямку формування і реалізації державної освітньої політики з урахуванням демографічних наслідків війни у довготривалій перспективі.

Перспективним для подальших наукових розвідок представляється дослідження діяльності ЗВО та державної політики у сфері освіти дорослих в Україні. Саме дорослі люди є економічно активним населенням країни, що потребуватиме навчання та/або поглиблення своїх професійних знань і компетентностей, аби бути затребуваними на ринку праці. Також йдеться про освітню компоненту реінтеграції військових у цивільне життя, громадянську, компенсаторну освіти, практики впровадження у навчальний процес курсів з формування толерантного ставлення до осіб з інвалідністю, основ національного спротиву тощо. Чутливість і гнучкість провайдерів освіти до потреб громадян, територіальних громад у конкретних регіонах, держави в цілому – проблеми, що мають перспективу появи широкого кола теоретичних і практичних наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вступна кампанія 2023: перші підсумки. URL: <https://osvita.in.net/articles/191>
2. Демограф Елла Лібанова: Про бєбібум давайте не мріяти. Це – нєреально. Українська правда. 29.05.2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/05/29/7404353/>
3. Державна служба статистики України. Освіта. Населення. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Корнієнко А. В., Войтко С. В. Демографічні процеси в Україні з огляду розвитку вищої освіти. Актуальні проблеми економіки та управління. Збірник наукових праць молодих вчених Факультету менеджменту та маркетингу КПІ імені Ігоря Сікорського (електронне видання). 2019. Вип. 13. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/157505>
5. Малиновська О. В. Міграція в Україні: факти і цифри. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
6. Населення України близько 31 млн осіб, ще майже 5 млн отримали захист у країнах ЄС – Елла Лібанова. PolUkr польсько-український портал. 16.06.2023. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2023/06/naselenia-ukraini-blisko-31-mln-osib/>
7. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
8. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.06.02. Харків: Держ. екон. ун-т, 2002. 33 с.
9. Оксен Лісовий розповів, скільки учасників не завершили НМТ через повітряні тривоги. *Освіторія*, 25.06.2023. URL: https://osvitoria.media/news/oksen_lisovyi_rozpoviv_skilky_uchasnykiv_ne_zavershyly_nmt_cherez_povitryani_tryvogy/
10. Понад пів мільйона українських дітей стали вимушеними переселенцями за кордон – МОН. *Українська правда*. 22.02.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/22/253002/>
11. Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2023/umovi-prijomu-dlya-zdobuttya-vishoyi-osviti-2023-roku>
12. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Розпорядження Кабінету міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
13. Регулювання міграції: Прийом біженців з України. Європейська комісія. URL: <https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management->

- welcoming-refugees-ukraine_uk
14. Сафонова В. Є. Прогнозні аспекти розвитку вищої освіти в умовах демографічної кризи в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка*. 2010, Вип. 8. С. 122–129.
  15. Скільки залишилось українців? Хто не повернеться? Яким буде українське суспільство та економіка? Інтерв'ю з соціологинею Еллою Лібановою. *Forbes Ukraine*. 17.01.2023. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/skilki-zalishilos-ukraintsiv-khto-ne-povernetsya-yakim-bude-ukrainske-suspilstvo-ta-ekonomika-intervyu-z-sotsiologineyu-elloyu-libanovoyu-17012023-11104>
  16. Скільки цивільних українців загинуло за час повномасштабної війни. *Слово і діло*. 09.03.2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/09/infografika/suspilstvo/skilky-cyvilnyh-ukrayincziv-zahynulo-chas-povnomashtabnoyi-vijny>
  17. Станіславенко Л. А. Студентська молодь України у контексті міграційних трендів. *Соціологічні дискурси*: матеріали IV Всеукр. наук. конф. молодих учених (Дніпро, 4 грудня 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 83–85.
  18. Чисельність населення в місті Умань з 2020 по 2022 рр. МінФін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/town/uman/>
  19. Шаповал А., Мартиненко Ю. Комплексні чинники впливу на демографічні перспективи народонаселення України в період демографічно-економічної кризи. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9926/1/53.pdf>
  20. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR>
  21. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine. Regional Intensions Report #2. UNHCR Regional Bureau for Europe, September 2022. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>

REFERENCES

1. Vstupna kampaniia 2023: pershi pidsumky. URL: <https://osvita.in.net/articles/191> [in Ukrainian].
2. Demohraf Ella Libanova: Pro bebibum davaite ne mriiaty. Tse – nerealno. *Ukrainska pravda*. 29.05.2023. URL: <https://www.ppravda.com.ua/articles/2023/05/29/7404353/> [in Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Osvita. Naseleennia. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Korniienko, A. V., Voitko, S. V. (2019). Demohrafichni protsesy v Ukraini z ohliadu rozvytku vyshchoi osvity. Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia. *Zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Fakultetu menedzhmentu ta marketynhu KPI imeni Ihoria Sikorskoho*, Vyp. 13. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/157505> [in Ukrainian].
5. Malynovska, O. V. Mhratsiia v Ukraini: fakty i tsyfry. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf [in Ukrainian].
6. Naseleennia Ukrainy blyzko 31 mln osib, shche maizhe 5 mln otrymaly zakhyst u krainakh YeS – Ella Libanova. *PolUkr polsko-ukrainskyi portal*. 16.06.2023. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2023/06/naselenia-ukraini-blisko-31-mln-osib/> [in Ukrainian].
7. Naseleennia Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002–2019 rr. O. M. Hladuna (Ed.); NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy. (2020). Kyiv [in Ukrainian].
8. Obolenska, T. Ye. (2002). Marketynh osvitnikh posluh: *Extended abstract of doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Oksen Lisovyi rozpoviv, skilky uchasnykiv ne zavershyly NMT cherez povitriani tryvohy. *Osvitoria*, 25.06.2023. URL: https://osvitoria.media/news/oksen_lisovyi_rozpoviv_skilky_uchasnykiv_ne_zavershyly_nmt_cherez_povitryani_tryvogy/ [in Ukrainian].
10. Ponad piv miliona ukrainskykh ditei staly vymushenymy pereselentsiamy za kordon – MON. *Ukrainska pravda*. 22.02.2023. URL: <https://life.ppravda.com.ua/society/2023/02/22/253002/> [in Ukrainian].
11. Poriadok pryiomu na navchannia dlia zdobuttia vyshchoi osvity v 2023 rotsi. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2023/umovi-prijomu-dlya-zdobuttya-vishoyi-osviti-2023-roku> [in Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky. Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 23 liutoho 2022 № 286-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Rehuliuвання mhratsii: Pryiom bizhentsiv z Ukrainy. Yevropeiska komisiia. URL: [ISSN 2307-4906](https://home-
</div><div data-bbox=)

- affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_uk [in Ukrainian].
14. Safonova, V. Ye. (2010). Prohnozni aspekty rozvytku vyshchoi osvity v umovakh demohrafichnoi kryzy v Ukraini. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriya: Ekonomika, Vyp. 8*, 122–129 [in Ukrainian].
  15. Skilky zalyshylos ukrainsiv? Khto ne povernetsia? Yakym bude ukrainske suspilstvo ta ekonomika? Interv'iu z sotsiolohynei Elloiu Libanovoiu. *Forbes Ukraine. 17.01.2023*. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/skilki-zalishilos-ukrainsiv-khto-ne-povernetsya-yakim-bude-ukrainske-suspilstvo-ta-ekonomika-intervyyu-z-sotsiologineyu-elloyu-libanovoyu-17012023-11104> [in Ukrainian].
  16. Skilky tsyvilnykh ukrainsiv zahynulo za chas povnomasshtabnoi viiny. *Slovo i dilo. 09.03.2023*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/09/infografika/suspilstvo/skilky-cyvilnykh-ukrayincziv-zahynulo-chas-povnomasshtabnoyi-vijny> [in Ukrainian].
  17. Stanislavenko, L. A. (2020). Studentska molod Ukrainy u konteksti mihratsiinykh trendiv. *Sotsiolohichni dyskursy: materily IV Vseukrainskoi naukovoï konferentsii molodykh uchenykh (Dnipro, 4 hrudnia 2020 r.)*. Dnipro, 83–85 [in Ukrainian].
  18. Chyselnist naseleння v misti Uman z 2020 po 2022 rr. MinFin. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/town/uman/> [in Ukrainian].
  19. Shapoval, A., Martynenko, Yu. Kompleksni chynnyky vplyvu na demohrafichni perspektyvy narodonaselennia Ukrainy v period demohrafichno-ekonomichnoi kryzy. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9926/1/53.pdf> [in Ukrainian].
  20. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR> [in Ukrainian].
  21. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine. Regional Intentions Report #2. UNHCR Regional Bureau for Europe, September 2022. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767> [in Ukrainian].